

6. Конституція України прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.

7. Положення про Державну митну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.2007 р. № 940 // Офіційний вісник України. - 2007. - № 53. - Ст. 2163.

8. Положення Про департамент організації боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил Державної митної служби України": наказ Державної служби України від 06.03.2009 р. № 209 // Митна газета. - 2009. - № 3 (45).

9. Митний кодекс України. - Х.: ТОВ "Одіссей", 2012. - 224 с. - [Електронний ресурс]: <http://customs.km.ua/index.php/announcement/160-draft-law-on-amendments-to-the-customs-code-of-ukraine-and-other-legislative-acts-of-ukraine>

10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності). Закон України від 15.11.2011. - [Електронний ресурс]: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=41271

11. Хряпинський П.В. Об'єкт соціально-позитивної поведінки за кримінальним законодавством України / П.В. Хряпинський - К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Коорецького НАН України, 2009. - 668 с.

12. Скакун О.Ф. Теория государства и права / О.Ф. Скакун - Х.: - "Консум". - 2000. - 435 с.

Загороднюк С.О.

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
та кримінології ОДУВС

Надійшла до редакції: 09.12.2013

УДК 351.9:343.985

КОМУНІКАТИВНА СКЛАДОВА СПІЛКУВАННЯ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ НАГЛЯДУ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНІВ ОРГАНАМИ, ЯКІ ПРОВОДЯТЬ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ

Кавун Д. Ю.

Стаття присвячена дослідженню комунікативної складової спілкування при здійсненні нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність і досудове розслідування; визначається необхідність урахування психологічного аспекту особистості працівників цих органів, особливостей професійного спілкування.

Ключові слова: прокурор, права та законні інтереси громадян, свідок, організована злочинність, органи, які проводять оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування.

Статья посвящена исследованию коммуникативной составляющей общения при осуществлении надзора за соблюдением законов органами, которые проводят оперативно-розыскную деятельность и досудебное расследование; определяется необходимость учёта психологического аспекта личности работников этих органов, особенностей профессионального общения.

Ключевые слова: прокурор, права и законные интересы участников граждан, свидетель, организованная преступность, органы, которые проводят оперативно-розыскную деятельность и досудебное расследование.

The article is devoted to the study of communicative component communication in supervising the observance of laws by bodies that conduct operational-search activity and pre-trial investigation; determined by the need to address the psychological aspects of the personality such personnel, professional communication features.

Key words: attorney, rights and legitimate interests of citizens participating, witness, organized crime, authorities conducting operational search and pre-trial investigation.

У сучасних умовах загострення соціально-політичної обстановки в країні на фоні визначення шляхів подальшої демократизації нашого суспільства все частіше лунають заклики щодо якісної зміни форм і методів роботи правоохоронних структур. У зв'язку з цим особливого

© Д.Ю. Кавун, 2014

значення набувають питання додержання законності, прав і свобод людини й громадянина в оперативно-розшуковій діяльності й кримінальному судочинстві. Робота органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність і досудове розслідування, передбачає можливість за певних обставин для тимчасового обмеження особистих прав і свобод громадян шляхом проведення відповідних оперативно-розшукових заходів чи негласних слідчих (розшукових) дій, збору конфіденційної інформації щодо них, а також застосування цілого спектру примусових заходів забезпечення кримінального провадження. У процесі цієї роботи існує високий ступінь ймовірності відхилення в роботі зазначених органів, що виявляється в безпідставному обмеженні конституційних прав і свобод громадян, завданні фізичної й психологічної шкоди, винесенні неправомірних рішень тощо. Отже, очевидно є необхідність здійснення органами прокуратури наглядової діяльності, що зумовлена високим ступенем ризику порушення принципу законності, а безконтрольне застосування сил і засобів правоохоронних органів може завдати істотної шкоди охоронюваним законом цінностям.

Прокурорський нагляд є важливим напрямом забезпечення додержання законності, що регламентований численними правовими нормами. Однак окрім юридичної природи, прокурорський нагляд за додержанням законів органами (підрозділами), які здійснюють оперативно-розшукову діяльність і досудове розслідування, має певний психологічний зміст, адже є видом діяльності, яка здійснюється працівниками прокуратури через призму взаємин з особами, які становлять професійний інтерес, а саме спілкування характеризується напруженими, нерідко конфліктними ситуаціями. У цьому зв'язку вагоме значення має професійна компетентність працівників прокуратури, яка формується й удосконалюється під час професійної підготовки та професійної діяльності. На жаль, в останній час трапляються непоодинокі випадки непрофесіоналізму й некомпетентності деяких працівників прокуратури, що є результатом їх недосконалої професійної підготовки до кваліфікова-

ного й компетентного здійснення професійних функцій. Тому набувають актуальності питання реформування й модифікації процесу професійної підготовки фахівців для органів прокуратури в бік набуття ними професійно-психологічної готовності та здатності до кваліфікованого й компетентного здійснення наглядових функцій.

Дослідження питань реалізації органами прокуратури функцій нагляду за додержанням законності здійснювалося в працях Д.М. Бакаєва, В.П. Бахіна, В.Д. Войцишена, В.І. Галагана, Ю.М. Грошевого, Л.М. Давиденка, В.В. Долежана, В.С. Зеленецького, П.М. Каркача, І.Н. Козьякова, М.Й. Курочки, В.Т. Маляренка, І.Є. Марочкіна, О.І. Медведька, О.Р. Михайленка, М.М. Михеєнка, В.Т. Нора, Ю.Ю. Орлова, М.А. Погорєцького, В.П. Пшонки, Б.Г. Розовського, С.М. Стахівського, Д.В. Суходубова, В.В. Сухоноса та інших відомих вчених. З позицій юридичної психології, комунікативній складовій спілкування як складовій професійної компетентності присвятили свої праці А.О. Деркач, І.Г. Єрмаков, Є.Ф. Зеєр, І.В. Родигіна, Є.Є. Симанюк, Є.В. Трифонов, А.В. Хуторський, О.М. Цільмак, С.І. Яковенко й інші. Проте на сьогодні майже відсутні праці, присвячені комунікативній складовій спілкування при здійсненні нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність і досудове розслідування.

Ефективність наглядової діяльності прокурорів залежить від їхньої комунікативної й психологічної компетентності, що є різновидами професійної компетентності. Поняття самої професійної компетентності сьогодні розглядається на різних рівнях і під різними кутами, вживається в науково-практичній літературі в різних значеннях. На думку О.М. Цільмак, професійна компетентність - це здатність особистості до високоефективного застосування сукупності набутих знань, умінь і навичок у практичній професійній діяльності [10, 133]. Слід зазначити, що в структуру професійної компетентності поряд з комунікативною й психологічною складовою входять і інші складові залежно від професійної діяльності працівників: соціально-правова, культурологічна, ігрова, рольова, аутокомпетентність, екстремальна, наукова, політична, трудова, навчальна, організаторська тощо.

В юридично-психологічній літературі комунікативна компетентність визначається як засіб встановлювати й підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, що включає в себе деяку сукупність знань і вмінь, що забезпечують ефективний плин комунікативного процесу. Комунікативна компетентність визначає якість спілкування особистості й містить такі складові, як: комунікативні властивості особистості, що характеризують розвиток потреби в спілкуванні, ставлення до способу спілкування та комунікативні здібності - здатність володіти ініціативою в спілкуванні, виявляти активність, емоційно відгукуватися на стан партнерів зі спілкування, формувати й реалізовувати індивідуальну програму спілкування [9, 142].

Комунікативна компетентність фахівця складається з трьох головних підвидів: мовленнєвої, мовної та соціокультурної. До мовленнєвої належать аудіювання, говоріння, читання та письмо; до мовної - лексична, граматична, фонологічна й орфографічна, до соціокультурної - країнознавча та лінгвокраїнознавча [10, 133]. Цей вид професійної компетентності повинен бути розвинутий у працівників правоохоронних органів, особливо працівників прокуратури, які здійснюють функцію нагляду. Останні мають володіти такими визначеними в

науковій літературі [6, 12] якостями, як: спроможність привертати до себе людей, викликати в них почуття довіри; спроможність до швидкого встановлення контактів з новими людьми; уміння швидко знаходити необхідний тон розмови, найдоцільнішу форму спілкування залежно від психологічного стану й індивідуальних властивостей співрозмовника; уміння давати об'єктивну оцінку діям і вчинкам інших людей; здатність розумно поєднувати ділові й особистісні контакти з оточуючими; уміння співвідносити власні дії з діями інших осіб; уміння відстоювати власну точку зору.

На відміну від комунікативної, психологічна компетентність - це здатність особистості ефективно застосовувати структуровану систему знань про людину як індивіда, суб'єкта праці й особистість, як у власній життєдіяльності, і так професійній або іншій взаємодії. Високий рівень психологічної компетентності забезпечує успішну діяльність і взаємодію в системах "людина - людина", "людина - колектив", "людина - більші соціальні групи" [10, 133]. Цей вид професійної компетентності більш розвинений у психологів, однак виконання професійних дій працівниками прокуратури під час нагляду на високому професійному рівні буде мати місце, коли працівник володітиме певними психологічними знаннями, вміннями та психофізіологічними якостями.

Знання психічних закономірностей, застосування в процесі прокурорського нагляду певних психологічних методів полегшує службову діяльність працівників прокуратури з викриття порушень законодавства, допомагає їм регулювати й будувати взаємини з працівниками органів, які проводять оперативно-розшукову діяльність і досудове розслідування, окремими громадянами, глибше розуміти мотиви їх вчинків, пізнавати об'єктивну дійсність, правильно оцінювати й використовувати результати цього пізнання в практичній діяльності. Психологами встановлено, що в процесі взаємодії людей від 60 до 80 % комунікації здійснюється за рахунок невербальних заходів прояву, і тільки 20-40 % інформації передається за допомогою комунікації [7, 5]. Окрім цього, ефективність пізнавальної діяльності працівників прокуратури забезпечується високим рівнем розвиненості психічних пізнавальних процесів, які складають окрему самостійну підструктуру в цілісній структурі особистості. До пізнавальної діяльності залучається вся особистість, і в цьому визначальну роль відіграє ціннісно-мотиваційна сфера працівників прокуратури, його спрямованість на вирішення професійних завдань. Тому пізнавальні процеси "...не лишаються тільки процесами, а перетворюються у свідомо регульовані дії або операції, якими особистість оволодіває і які вона скеровує на вирішення життєвих завдань" [11, 99].

Діяльність працівників прокуратури під час нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність і досудове розслідування, відрізняється широкою комунікативністю, яка полягає в отриманні необхідної інформації за допомогою спілкування, зокрема інформації з обмеженим доступом (державна таємниця, службова інформація), а також необхідністю безпосереднього мовного контакту з оточуючими.

Комунікативні якості працівників прокуратури сприяють позитивній взаємодії й співпраці з працівниками оперативних підрозділів і органів досудового розслідування, окремими громадянами. Такі якості, як ввічливість, доброзичливість, зовні виражене прагнення вислухати співбесідника є такими якостями працівників, які істотно

полегшують йому процес встановлення комунікативних зв'язків, притаманні холеріку та сангвініку. Навпаки, такі якості, як невміння висловлювати свою думку, виняткова бідність міміки й пантоміміки, похмурість, які притаманні флегматику та меланхоліку, негативно впливають на встановлення комунікативних зв'язків і є негативними комунікативними якостями. Комунікативні якості особи не є незмінними. У різних умовах, у різному стані людини вони можуть по-різному виявлятися. Це істотною мірою залежить від інтересу й цілей майбутнього спілкування, від наявності відповідного зворотного зв'язку в процесі спілкування й, нарешті, від попередньої ретельної підготовки до майбутнього спілкування. Комунікативні якості працівників прокуратури можуть розвиватися й удосконалюватися в процесі його діяльності за допомогою різних способів і методів.

З комунікативною діяльністю працівників прокуратури тісно пов'язана організаторська діяльність, яка має свою специфіку й певні особливості. Організаторська діяльність має своєю метою забезпечення оптимальних умов для здійснення нагляду. Її змістом є управління процесами наглядової діяльності, що виявляється в керівництві, обліку й контролі, підтримці взаємодії між учасниками цих процесів - працівниками оперативних підрозділів і органів досудового розслідування. Організаторська діяльність включає також такий аспект, як самоорганізація, яка характеризується передусім організацією власних психічних властивостей, процесів, умінням зосереджуватися, швидко перемикає увагу, здатністю мобілізувати й активізувати всі свої психічні властивості, уміти організувати робочий день і періоди відпочинку. На думку О.М. Скрябіна, важливу роль в організаторській діяльності відіграє знання психології колективу, яке дає змогу правильно спрямувати організаційні зусилля, використовуючи для цього психологічні особливості його учасників; психологічна сумісність, особливості темпераменту і характеру дають можливість використовувати їх з організаційною метою [8, 138].

Особисті якості працівників прокуратури, які здійснюють нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність і досудове розслідування, мають дозволяти уникати небажаних змін власної особистості, що виявляються в спілкуванні (самовпевненість, обвинувальний ухил, стан постійної підозри й т. ін.). Така професійна деформація може з'явитися внаслідок певних перегинів при виконанні широкого переліку прав прокурора, визначених Кримінальним процесуальним кодексом і Законом України "Про оперативно-розшукову діяльність". У цьому зв'язку працівнику прокуратури в процесі спілкування важливо поводитися достатньо твердо та рішуче в правовому полі, і при цьому зберегти такі комунікативні якості, як комунікабельність, чемність, делікатність щодо працівників правоохоронних органів.

Прокурор повинен зберігати психологічну стійкість і емоційну нейтральність. Йому слід пам'ятати про деякі обмеження, пов'язані з особливістю оперативно-розшукової діяльності, а також проведенням негласних слідчих (розшукових) дій. Наприклад, право на безперешкодний вхід в усі приміщення органів, які проводять оперативно-розшукову діяльність [4, п. 1 ст. 14], прокурор у ряді випадків не може реалізувати через те, що в цьому приміщенні може знаходитися спеціальна техніка, з якою працюють штатні негласні працівники органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, або особи,

які допомагають цим органам на конфіденційній основі. Тому це право може бути реалізоване з урахуванням предмета й меж нагляду у визначеній сфері. Перевірка виконання законів в оперативно-розшуковій діяльності має проводитися з урахуванням цих обмежень.

Прокурор має деякі обмеження прав при витребуванні для перевірки документів та інших відомостей щодо здійснення оперативно-розшукових заходів [4, п. 2 ст. 14]. Це стосується насамперед осіб, які є негласними працівниками, документації, яка зашифрує особу чи відомчу належність працівників, приміщень і транспортних засобів оперативних підрозділів, тощо. Відомості про осіб, які конфіденційно співробітничали або співробітничали з розвідувальним органом України, належність конкретних осіб до кадрового складу розвідувальних органів, а також форми, методи й засоби розвідувальної діяльності й інформаційно-штатна структура розвідувальних органів до предмета прокурорського нагляду не відносяться [4, ч. 3 ст. 14]. Отже, прокурор у кожному конкретному випадку повинен урахувати межі нагляду й не допускати їхнього порушення.

Вважаємо, що аналогічної поведінки прокурор має додержуватися й у процесі процесуального керівництва кримінальним провадженням, адже ст. 275 чинного КПК України закріплює право слідчого використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій [2, п. 1 ст. 275]. Хоча будь-які коментарі щодо необхідності додержання принципу конфіденційності й нерозголошення відомостей про особу у відношеннях з прокурором у КПК відсутні.

У більшості випадків спілкування під час нагляду за додержанням законів органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність і досудове розслідування, здійснюється для виконання конкретних професійних завдань: виявлення порушень закону при здійсненні оперативно-розшукової діяльності та кримінального провадження, причин і умов, які сприяли їх вчиненню; усунення порушень закону, які допущені органами, їх підрозділами й посадовими особами; притягнення винуватих осіб до встановленої законом відповідальності. Спілкування під час нагляду відбувається в правовому полі, у контакті з працівниками правоохоронних органів, які володіють формами й методами негласної роботи, прийомами конспірації тощо, воно часто характеризується станом напруги, ситуаціями протиставлення, суперечок і навіть конфліктів. Тож прокурор, який здійснює нагляд, повинен володіти розвиненими комунікативними здібностями, загальною психотехнікою спілкування, щоб зробити його продуктивним і уникнути небажаних наслідків (конфронтації, замкненості тощо).

Прокурор, який працює в напрямку нагляду за додержанням законів суб'єктами ОРД і органами досудового розслідування, має володіти психологічними знаннями, що дозволяють правильно орієнтуватися в процесі спілкування в складних і заплутаних відносинах. Для найбільш об'єктивного й кваліфікованого вирішення питань, що постійно постають перед зазначеними наглядовими прокурорами, поряд з юридичною та загальною ерудицією, професійним досвідом потрібні також і навички прикладної психології.

Можна дійти висновку, що у зв'язку з тим, що функція прокурорського нагляду реалізується стосовно спеціаліста (фахівця в галузі оперативно-розшукової діяльності,

досудового розслідування), який займається специфічною діяльністю, необхідно враховувати психологічний аспект особистості, особливості професійного спілкування. З урахуванням цього добір, розміщення, виховання й професійна підготовка кадрів органів прокуратури, що здійснюють нагляд за додержанням законів суб'єктами ОРД та органами досудового розслідування, має здійснюватися з урахуванням рівня володіння комунікативними й психологічними навичками, вміння упевнено витримувати нервово-психологічне навантаження. У такому разі забезпечення добору, розстановки, професійної підготовки й виховання кадрів буде розглядатися як ефективний засіб підвищення авторитету органів прокуратури, їх ролі в зміцненні законності й правопорядку.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України, 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року // Офіційний сайт Верховної Ради України. - [Електронний ресурс]: <http://zakon.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.
3. Закон України "Про міліцію" від 20 грудня 1990 року // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991. - № 4. - Ст. 20.
4. Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" від 18 лютого 1992 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992. - № 22. - Ст. 303.
5. Закон України "Про прокуратуру" від 5 листопада 1991 року // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 1991. - № 53. - С. 793. - С. 30.
6. Ануфрієв М.І. Професіографічна характеристика

основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України (кваліфікаційні характеристики професій, професіограми основних спеціальностей): Довідник / М.І. Ануфрієв, Ю.Б. Ірхін, М.Н. Курко, Т.В. Нещерет, С.В. Омельченко, В.В. Синявський, О.В. Шаповалов. - К.: МВС України; КІВС, 2003. - 80 с.

7. Пиз Аллан Язык телодвижений: как читать мысли других по их жестах / Пиз Аллан. - СПб.: "Издательский дом Гутенберг", 2000. - 186 с.

8. Скрябін О.М. Формування комунікативної та організаторської компетентності курсантів - майбутніх працівників карного розшуку у ВНЗ МВС України / О.М. Скрябін // Право і суспільство / Київський національний університет внутрішніх справ МВС України; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ МВС України; "Фонд юридичної науки Академіка права В.В. Сташиса"; ТОВ "Фонд Юрнауки АПС". - 2009. - № 2. - С. 135-142.

9. Цільмак О.М. Комунікативна компетентність працівників карного розшуку кримінальної міліції - підґрунтя професіоналізму / О.М. Цільмак // Південноукраїнський правничий часопис. - 2006. - № 3. - С. 141-146.

10. Цільмак О.М. Складові структури компетентностей / О.М. Цільмак // Наука і освіта: наук. - практич. журн. Півден. наук. центру АПН України. - 2009. - № 1-2. - С. 128-134.

11. Юридична психологія: Підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. і фак / [В.Г. Андросюк, Л.І. Казміренко, Я.Ю. Кондратьєв та ін.]; За заг. ред. Я.Ю. Кондратьєва. - К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 1999. - 352 с.

Кавун Д.Ю.

здобувач кафедри кримінального процесу ОДУВС
Надійшла до редакції: 08.12.2013

УДК 343.12:347.963

СОЦІАЛЬНА ЗНАЧУЩІСТЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Тарасенко Р. В.

crime, security measures, the witness protection program.

Стаття присвячена дослідженню теоретичних питань соціальної значущості діяльності щодо забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, її важливості для сучасного українського суспільства, необхідності проведення реформи правоохоронних органів.

Ключові слова: права та законні інтереси учасників кримінального судочинства, свідок, організована злочинність, заходи безпеки, програма захисту свідків.

Статья посвящена исследованию теоретических вопросов социальной значимости деятельности относительно обеспечения безопасности участников уголовного судопроизводства, ее важности для современного украинского общества, необходимости проведения реформы правоохранительных органов.

Ключевые слова: права и законные интересы участников уголовного судопроизводства, свидетель, организованная преступность, меры безопасности, программа защиты свидетелей.

The article is devoted to theoretical issues concerning the social significance of the activities to ensure the safety of participants in criminal proceedings, its importance for modern Ukrainian society, the need for police reform.

Key words: rights and legitimate interests of participants in criminal proceedings, a witness, organized

crime, security measures, the witness protection program. Сьогодні українське суспільство переживає складний етап свого розвитку та, як ніколи, зацікавлене в надійному захисті своїх інтересів, власної безпеки. Інтереси прав людини, її безпека в кримінальному судочинстві реалізуються через владні повноваження компетентних учасників кримінального процесу - органів (підрозділів), що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, слідчих, прокурорів і суддів, а також передбачені правовими нормами конкретні положення та механізми. Удосконалення цих правових інструментів не можна переоцінити, адже вони створюють можливість для свідків і потерпілих безперешкодно свідчити в ході досудового розслідування чи надавати допомогу оперативним і слідчим апаратам, давати свідчення в суді.

Проблеми забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства досліджувалися в працях відомих вчених, зокрема К.В. Антонова, Л.І. Аркуші, В.П. Бахіна, Л.В. Брусніцина, М.П. Водька, А.М. Волощука, І.О. Воронова, В.І. Галагана, Е.О. Дідоренка, О.Ф. Долженкова, О.Ю. Єпіхіна, В.П. Захарова, О.А. Зайцева, В.С. Зеленецького, А.В. Іщенко, Н.С. Карпова, І.П. Козаченка, В.В. Крутова, Я.Ю. Кондратьєва, В.К. Лисиченка, Д.Й. Никифорчука, С.С. Овчинського, Ю.Ю. Орлова, М.А. Погорецького, В.Д. Пчолкіна, М.Б. Саакяна, В.Г. Самойлова, Г.К. Синілова, О.П. Снігерьова, В.Л. Ортин-